

XALQARO JINOYAT SUDI – UMUMINSONIY PRINSPLAR NAMUNASI SIFATIDA

Aliboyev Doston Shavkat o'g'li

Ichki ishlar Vazirligi Akademiyasi 209-guruh kursanti

Аннотация: В нем говорится об организации международного уголовного суда, его правовых основах, полномочиях, процедурах управления и проблемах, с которыми сталкивается его роль на международной арене.

Ключевые слова: совет безопасности, агрессия, вторжение, война, мир, преступление, международная организация, Римский статут, ратификация, собрание, геноцид

Annotation: This article talks about the organization of the international criminal court, its legal foundations, powers, management procedures and the problems facing its role in the international arena.

Key words: security council, aggression, invasion, war, peace, crime, international organization, Rome Statute, ratification, assembly, genocide

Annotatsiya: Ushbu maqolada xalqaro jinoiy sudning tashkil etilishi, uning huquqiy asoslari, vakolatlari, boshqaruv tartiblari va xalqaro maydondagi roli oldida turgan muammolar haqida so'z boradi

Kalit so'zlar: xavfsizlik kengashi, tajovuz, bosqin, urush, tinchlik, jinoyat, xalqaro tashkilot, Rim statuti, ratifikatsiya, majlis, genotsid

Xalqaro jinoyat sudi (fransuzcha Cour pénale internationale; inglizcha xalqaro jinoiy sudi, qisqartirilganda ICC) birinchi doimiy xalqaro jinoiy sud organi bo'lib, uning vakolatiga genotsid, urush jinoyatlari, insoniyatga qarshi jinoyatlar uchun javobgar shaxslarni ta'qib etish kiradi shu bilan bir qatorda bosqinchilik jinoyatlariga qarshi kurash faoliyati ham. 1998-yilda qabul qilingan Rim statuti asosida tashkil etilgan bo'lib, o'z ishini 2002-yil 1-iyulda rasman boshlagan. Boshqa xalqaro va aralash jinoiy sudlardan farqli o'laroq, Xalqaro jinoyat sud doimiy faoliyat yurituvchi institutdir. Uning yurisdiksiyasiga Rim statuti kuchga kirgandan keyin sodir etilgan jinoyatlar kiradi.

Shtab kvartirasi – Gaaga shahrida joylashgan. Ammo sudning iltimosiga binoan, sud majlislari istalgan boshqa joyda o'tkazilishi mumkin. Xalqaro jinoyat sudi Birlashgan Millatlar Tashkilotining rasmiy tuzilmalariga kirmaydi, shunga qaramay u BMT Xavfsizlik Kengashining taklifiga binoan ish qo'zg'atishi mumkin. 20-asrning o'rtalarida, Ikkinchi jahon urushidan so'ng xalqaro hamjamiyat genotsid, insoniyatga qarshi jinoyatlar va urush jinoyatlarini ta'riflash, ular bo'yicha tegishli xalqaro hujjatlarni qabul qilish bo'yicha kelishuvga erishdi. Ikkinchi jahon urushi davridagi

jinoyatlar, tinchlik va insoniyatga qarshi jinoyatlarda aybdor shaxslar ustidan Nyurnberg va Tokiodagi sud jarayonlari xalqaro jinoyat huquqining shakllanishiga katta ta'sir ko'rsatdi. Keyinchalik, ikki qutbli dunyo shakllanishi va Sovuq urushning keskinlashuvi sharoitida xalqaro jinoiy sudni tashkil etish masalasi ko'tarilmasdan qolishiga olib keldi. Faqat 1980-yillarning oxiri va 1990-yillarning boshlarida, Sovuq urush tugaganidan keyin bu masala yana diqqat markazida bo'ldi. Birinchidan, 1989 yilda Trinidad va Tobago hukumati Bosh Assambleyaga maktub yo'llab, giyohvand moddalar savdosi bilan bog'liq jinoyatlar ustidan yurisdiksiyaga ega bo'lgan xalqaro jinoiy sud masalasi bo'yicha ishni qayta ochishni so'radi. Keyin, 1991-yilda sobiq Yugoslaviyada qonli fuqarolar urushi boshlandi, 1994-yilda esa Ruandada genotsid sodir bo'ldi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Xavfsizlik Kengashi so'nggi ikki holatga javob berdi va o'z qarori bilan aybdorlarni jazolash uchun maxsus tribunallar tuzdi. Biroq, bu tribunallar faqat ma'lum bir vaqtda va muayyan ziddiyat doirasida sodir etilgan jinoyatlarni tergov qilish uchun tuzilganligi sababli, xalqaro hamjamiyat tomonidan mustaqil va doimiy jinoiy sud tashkil etish, albatta, kechiktirilganligi haqida umumiy kelishuv mavjud edi. Ushbu masala bo'yicha Bosh Assambleya o'zining 52-sessiyasida 1998-yilda BMT shafeligida Rimda barcha davlatlar ishtirokida Diplomatik konferentsiya chaqirish to'g'risida qaror qabul qildi. 1998-yil 17-iyulda xalqaro hamjamiyat tarixiy bosqichga yetib kelganligini ko'rsatdi va 120 ta davlat doimiy faoliyat yurituvchi xalqaro jinoyat sudini tashkil etishning huquqiy asosi bo'lgan Rim statutini imzoladi. Xalqaro jinoiy sud davlatlar o'rtasidagi shartnoma asosida tashkil etilgan birinchi doimiy xalqaro jinoiy sudlov organi bo'lib, bu birinchi navbatda, eng og'ir jinoyatlar sodir etgan shaxslarning jazosiz qolishi holatining oldini olish uchun zarurdir. Xalqaro jinoyat sudi mustaqil xalqaro tashkilot maqomiga ega va BMT tuzilmasiga kirmaydi. U Niderlandiyaning Gaaga shahrida joylashgan. Sud xarajatlari unga a'zo davlatlar tomonidan moliyalashtiriladi va hukumatlar, xalqaro tashkilotlar, jismoniy shaxslar, korporatsiyalar va boshqalarning ixtiyoriy badallari ham qo'shilishi mumkin. Rim statuti 2002-yil 1-iyulda 60 ta davlat tomonidan ratifikatsiya qilinganidan keyin kuchga kirdi. Rim statutini ratifikatsiya qilgandan so'ng, davlatlar Xalqaro jinoyat sudiga a'zo bo'ladilar va ularning fuqarolari yoki ularning hududida sodir etgan jinoyatlar uning yurisdiksiyasiga aylanadi. 2013-yil aprel holatiga ko'ra, Rim statuti dunyoning 123 ta davlati tomonidan ratifikatsiya qilingan (Falastin 2015-yil 2-yanvarda statutni ratifikatsiya qilgan). Birlashgan Millatlar Tashkilotiga a'zo 193 davlatdan 121 tasi mazkur hujjatni ratifikatsiya qilgan (Kuk orollari BMT a'zosi emas), 31 tasi imzolagan, lekin ratifikatsiya qilmagan, 41 tasi umuman imzolamagan.

Rim statutini ratifikatsiya qilgan ishtirokchi davlatlar quyidagi mintaqaviy guruhlariga bo'lingan: Afrika davlatlari; Osiyo davlatlari, shu jumladan Tinch okeani

mintaqasidagi davlatlar; Sharqiy Yevropa davlatlari; Lotin Amerikasi va Karib dengizi davlatlari; G'arbiy Evropa va boshqa davlatlar.

Postsovet hududidagi mamlakatlardan Rim statuti Estoniya, Latviya, Litva, Moldova, Gruziya va Tojikiston tomonidan imzolangan va ratifikatsiya qilingan, Ukraina, Armaniston, O'zbekiston va Qirg'iziston, Belarus, Ozarbayjon, Qozog'iston va Turkmaniston tomonidan imzolangan, ammo ratifikatsiya qilinmagan. Rossiya tomonidan hattoki ratifikatsiya qilinmagan.

2013-yil aprel holatiga ko'ra, Xalqaro jinoyat sudiga a'zo davlatlarning 34 tasi Afrikada, 18 tasi Osiyoda, 18 tasi Sharqiy Yevropada, 27 tasi Lotin Amerikasi va Karib havzasida, 25 tasi G'arbiy Yevropa va boshqa davlatlardadir.

Ishtirokchi-davlatlar Assambleyasi Sud Prezidiumi, Prokuror va Kotibiyatning ma'muriy faoliyatini nazorat qilish, shuningdek, Xalqaro jinoyat sudi faoliyati bilan bog'liq tashkiliy masalalarni hal qilish uchun tashkil etiladi. Har bir ishtirokchi davlat bitta ovozga ega, Assambleyadagi barcha qarorlar ishtirokchilar o'rtasida konsensusga erishish yo'li bilan qabul qilinadi, konsensusga erishilmagan taqdirda masala ovozga qo'yiladi.

Assambleyaga rais va ikki hamrais boshchilik qiladi, ular ishtirokchilar tomonidan uch yil muddatga saylanadi. Assambleya sessiyalari har yili bir marta navbatma-navbat Nyu-Yorkda yoki Gaagada o'tkaziladi va vaziyatga qarab maxsus sessiyalar ham o'tkazilishi mumkin. Sessiyalar kuzatuvchi davlatlar va nohukumat tashkilotlar uchun ochiq hisoblanadi.

Assambleya sudyalari va prokurorlarni saylaydi, sud byudjetini qabul qiladi, sud muhokamasining protsessual tartibini va dalillarni ko'rsatish qoidalarini belgilaydi, shuningdek sud organlari ustidan nazoratni amalga oshiradi. Rim statuti Assambleyaga jiddiy huquqbuzarlik yoki o'z vazifalarini jiddiy buzgan hamda Nizom talablariga muvofiq o'z vazifalarini bajara olmaydigan sudyalari yoki prokurorlarni lavozimidan chetlashtirishga ruxsat beradi.

Ishtirokchi-davlatlar Sudning sud funksiyalariga aralashishlari mumkin emas. Bir qator davlatlar Xalqaro jinoyat sudining davlatlar suverenitetini cheklash va sudga noaniq keng vakolatlar berish g'oyasiga tubdan e'tiroz bildiradilar; Ular orasida AQSh, Xitoy, Hindiston, Isroil va Eron bor.

Xalqaro jinoyat sudi faoliyatining eng ashaddiy raqibi AQShdir. AQSh hukumati Rim statutini 2000 yilda imzolagan bo'lsa-da, 2002 yilda imzosini qaytarib oldi. Dastlab, Bill Klinton hujjatni imzolar ekan, Qo'shma Shtatlar Xalqaro Jinoyat Sudi ishi bilan to'liq tanishmaguncha Rim statutini ratifikatsiya qilmoqchi emasligini tushuntirdi. Keyinchalik kichik Bush ma'muriyati o'z harbiylarini himoya qilish bahonasi bilan Rim statutida ishtirok etishdan butunlay voz kechdi va uni AQSh milliy manfaatlarini va suverenitetini buzish deb atadi. Bundan tashqari, 2002 yilda Amerika harbiy xizmatchilarini himoya qilish to'g'risida maxsus qonun qabul qilindi, u Xalqaro

jinoyat sudi orderi bo'yicha har qanday shtat hududida hibsga olingan har qanday Amerika fuqarosi yoki AQSh ittifoqchilari orasidan fuqarolarni harbiy kuch ishlatishga ruxsat berdi.

Qo'shma Shtatlar, shuningdek, bir qator davlatlar bilan ikki tomonlama shartnomalar tuzdi, ularda gumon qilinayotgan amerikalik fuqarolarni Xalqaro jinoiy sudga topshirmasliklari shart va bu kelishuvlar buzilgan taqdirda Qo'shma Shtatlar ularga harbiy yordam berishni to'xtatadi va boshqa har qanday yordamni ham.

Rossiya Federatsiyasi 2000 yil 13 sentyabrda Rim statutini imzoladi, lekin uni hech qachon ratifikatsiya qilmagan va shuning uchun Xalqaro jinoiy sudning ishtirokchisi bo'lmagan. Shu bilan birga, Rossiya Xalqaro jinoiy sud bilan hamkorlik qildi va uning ishida kuzatuvchi sifatida ishtirok etdi. 2016-yilda Qrimning anneksiya qilinishi okkupatsiya sifatida tan olinganidan keyin Rossiya Xalqaro jinoiy sud tarkibidan chiqdi.

Sud prezidiumini uning raisi, raisning birinchi va ikkinchi o'rinbosarlari tuzadilar. Ular sudyalarning mutlaq ko'pchilik ovozi bilan uch yil muddatga saylanadi va faqat bir marta qayta saylanishi mumkin.

Rayosat sud ishlariga kundalik rahbarlikni amalga oshiradi, prokuror bilan faoliyatini muvofiqlashtiradi va sud faoliyati bilan bog'liq boshqa funksiyalarni bajaradi.

Xalqaro jinoiy sudning tegishli sud tarkibi tuzilmasi apellyatsiya bo'limi, sud bo'limi va sudgacha bo'limdan iborat. O'z navbatida, bo'limlar palatalarni o'z ichiga oladi, ularning soni sud tomonidan ko'rib chiqilayotgan ishlarning murakkablik darajasiga qarab farq qilishi mumkin.

Apellyatsiya bo'limi raisdan va to'rtta qo'shimcha sudyadan, sud muhokamasi bo'limi va sudgacha bo'lgan sudyalar esa kamida olti nafar sudyadan iborat bo'lishi kerak. Shu bilan birga, apellyatsiya bo'limining barcha sudyalari bir vaqtning o'zida Apellyatsiya palatasiga kiritilishi kerak, sudlov hay'atining kamida uchta sudyasi bitta sudlov hay'atiga va kamida uchta sudya yoki tegishli bo'linmaning bitta sudyasi, ko'rilayotgan ishning murakkabligiga qarab, bitta sudgacha bo'lgan palataga kiritilishi kerak.

Prokuratura Xalqaro jinoiy sudning mustaqil organi bo'lib, jinoyat sodir etganlikda aybdor shaxslarni jinoiy javobgarlikka tortish va ularga ayblov qo'yish vakolatiga ega. Idoraga Bosh prokuror boshchilik qiladi. Prokuraturaning mustaqilligi shundan iboratki, prokuror va uning o'rinbosarlari sud tomonidan tayinlanmaydi, balki Ishtirokchi-davlatlar Assambleyasi tomonidan sudyalar bilan teng asosda to'qqiz yil muddatga saylanadi, ular qayta saylanishi mumkin emas shuningdek saylanganlar bir davlat vakili bo'lmasligi kerak. 2021-yil iyun oyidan buyon Karim Ahmad Xon (Buyuk Britaniya) Xalqaro jinoiy sud bosh prokurori lavozimida ishlab kelmoqda.

Ilgari ushbu lavozimda ishlagan: 2012 yildan 2021 yilgacha - Fatou Bensouda (Gambiya), 2003 yildan 2012 yilgacha - Luis Moreno Okampo (Argentina).

Ro'yxatga olish idorasi sudni boshqarish va yuritishning suddan tashqari jihatlari uchun javobgardir. Uni sudyalardan besh yil muddatga saylanadigan kotib boshqaradi. Filipp Kirsh (Kanada), 2003 yildan 2009 yilgacha sud raisi Filipp Kirsh (Kanada) bo'lgan. Amaldagi prezidenti Pyotr Xofmanskiy hisoblanadi.

Xalqaro jinoiy sud sudga a'zo davlatlar Assambleyasi tomonidan 9 yilga saylanadigan 18 ta sudyadan iborat bo'lib, har bir mintaqaviy guruh kamida 2 nafar sudyadan iborat bo'lishi kerak. Hozirda (2017 yil aprel) 3 nafar hakam Sharqiy Yevropa, 3 nafar Osiyo, 4 nafari Afrika, 3 nafari Lotin Amerikasi, qolgan 5 nafari G'arbiy Yevropa va boshqa mamlakatlardan vakillik qilmoqda. Barcha sudyalardan ikkita ro'yxat bo'yicha saylanadi. "A" ro'yxatiga jinoyat huquqi va protsessual sohasida tan olingan, shuningdek, ushbu sohada sudya, prokuror yoki advokat sifatida zarur tajribaga ega bo'lgan shaxslar kiritiladi. "B" ro'yxati xalqaro huquq sohasida, xususan, xalqaro gumanitar huquq va inson huquqlari sohasida nufuzli ekspert bo'lgan, yuridik amaliyotda katta tajribaga ega bo'lgan shaxslardan iborat.

Sudyalik lavozimiga nomzodlar eng ko'p ovozlarni va hozir bo'lgan va ovoz berishda qatnashayotgan ishtirokchi-davlatlarning uchdan ikki qismining ko'pchilik ovozini olishlari kerak. Bitta davlat vakili bo'lgan ikki shaxs bir vaqtning o'zida sud a'zosi bo'la olmaydi. Sudyalarni tanlashda quyidagi mezonlar hisobga olinadi:

- dunyoning asosiy huquqiy tizimlarining vakili;
- mintaqaviy guruhlardagi davlatlar soniga qarab mutanosib geografik vakillik;
- ayol va erkak sudyalarning teng vakilligi.

Agar sudyaning vakolat muddati tugagan bo'lsa-da, lekin ayni paytda u o'tirgan palatada uning ishtirokida muayyan ishni sudda ko'rish boshlangan bo'lsa, u sudyalik lavozimida shu kungacha qolishga haqli. Ushbu ish mohiyatiga ko'ra ko'rib chiqiladi.

Sudning yurisdiksiya predmeti quyidagi jinoyat turlari bilan cheklangan:

-Genotsid - milliy, etnik, irqiy, diniy yoki boshqa ijtimoiy guruhni to'liq yoki qisman yo'q qilish niyatidir.

-Insoniyatga qarshi jinoyatlar tinch aholiga qarshi qaratilgan keng ko'lamli yoki tizimli ta'qibning bir qismi bo'lib, jinoyatchi ehtimoliy ta'qiblar haqida oldindan xabardor bo'lgan.

-Harbiy jinoyatlar - urush paytida qurolli tuzilmalarning xatti-harakatlarini tartibga soluvchi va tinch aholini, harbiy asirlarni, madaniy boyliklarni va boshqalarni himoya qiluvchi urush qonunlari va urf-odatlarini buzish.

-Agressiya jinoyati (2010 yildan beri).

Agressiyani Xalqaro jinoiy sud vakolatiga kiritish ham taklif qilindi. Biroq, Rimdagi muzokaralar davomida tomonlar ushbu jinoyatning umumiy ta'rifiga erisha olmadilar va shuning uchun sud hozircha jinoiy tajovuz bilan bog'liq masalalar

bo'yicha odil sudlovni amalga oshira olmaydi, degan qarorga keldi. 2010 yilda sudning predmeti yurisdiksiyasi kengaytirildi: bosqinchilik jinoyati ham qo'shildi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Lex.uz (normativ hujjatlarbazasi)
2. www.google.com (butun jahon qidiruv tizimi)
3. ede.uz (milliy ta'lim internet portal)
4. <https://www.kun.uz/xalqaro-jinoyat-sudining-jinoiy-ishlarni-yuritish-tartibi>
5. <https://buhconsul.ru/> (Britaniya davlati politsiyasining rasmiy malumotlar markazi)
6. <https://uz.wikipedia.org/> (Qidiruv resurslar bazasi)

Ilmiy rahbar – Toshtemirov Anvar Aliqulovich, IIV Akademiyasi Mamuriy huquq kafedrasida katta o'qituvchisi